

Gyzyl deñiz nädip ikä bölündi?

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy, Medisina

написано kitapcy | 22 января, 2025

Gyzyl deñiz nädip ikä bölündi? GYZYL DEÑIZ NÄDIP IKÄ BÖLÜNDI?

«Saklady Musa Kelimni bahrnyň girdabyndan,
Tabutyn kyldy dabbe, Fyrgun, Haman eýledi».
Magtymguly Pyragy.

Ylahy kitaplarda agzalýan heläkçilikler Wenera bilen Ýer togalagynyň çaknyşmagy netijesinde döredimikä? Eýsem-de bolsa, Wenera ýonekeý guýrukly ýyldyzdan ybaratmy?

Kolin Wilson bu soraglara jogap gözläp Immanuil Welikowskiniň teoriýalaryny içgin öwrendi.

1947-nji ýylyň adaty günleriniň birinde ABŞ-nyň iň uly neşirýaty «Makmillianyň» («Macmillian») Nýu-Ýorkdaky býorosynda işleyän biriniň iş stolunyň üstünde heniz çap edilmedik «Çaknyşan dünýäler» atly kitabyň nusgasы ýatyrdы. Kitabyň awtory Immanuil Welikowskiý atly 52 ýaşly freýdçi psihiatrist eken. Kitapda umumyadamzat taryhy bilen baglaşykly diýseň oýa batyryjy we täze çaklamalar orta atylýardы. Ýone neşirýatyň işgärlerinde bir sorag döredi: Ýonekeý bir psihiatrist näme üçin saýýaralar, guýrukly ýyldyzlar we Gün sistemasyň aýlanyşy bilen şeýle içgin gyzyklandyka?..

Muňa garamazdan kitapda öñe sürülyän pikirler kitabyň nusgasyny okap çykanlary esli wagtlap täsirinden çykarmady. Neşirýatyň işgärleriniň pikiriçe, Welikowskiniň orta atýan zatlary umuman alanda ýapa degmez bolar-bolgusyz çaklamalar bolmagy ahmal. Muňa garamazdan olar, hernäçe ýapa degmez bolsa-sa, jadylaýy bolgusyzlykdygyny boýun aldylar. Mysal üçin awtor «Mukades kitabyň» mugjyzalaryndan hasap edilen Gyzyl deñziň ýarylma wakasyny hakykatdanam bolup geçen hadysa hasap edýär. Welikowskiniň pikirine görä, bu adatdan daşary

waka saýýaralaryň arasyndaky täsin dartyş güýjuniň emele gelmegi netijesinde bolanmyş.

«Makmillian» neşirýaty ABŞ-da iň atly-abraýly neşirýat hökmünde tanalansoň, ilkibaşa neşirýatçylar bu kitaby neşir etmäge ikirjiňlendiler. Ahyrynda Welikowskiý bilen neşirýatçylar ylalaşyga gelip, awtora gonorarynyň ujundan pul tölenip, kitabyň neşir hukugy satyn alynypdyr.

■ Täsin psihiatrist

Öz ýörite hünärine hiç hili baglanychmaýan ugurlarda ylmy-barlaglary geçiren bu psihiatrist kimkä?

Immanuil Welikowskiý 1895-nji ýylyň 10-njy iýunynda häzirki Belorussiýanyň Witebsk şäherinde baý ýewreý maşgalasynda dünýäindi.

Moskwada matematika boýunça ýokary bilim alan Welikowskiý soňra medisina ugrundanam okady. Soňra Wenada Zigmund Freýdiň şägirdi Wilgelm Šteker bilen bile psihatriýa boýunça barlaglary alyp bardy. 1924-nji ýylda Palestina göçdi we şol ýerde ýewreýleriň gadymy ata-babalarynyň ýaşan ýerlerinde arheologiki barlaglary geçirdi.

I.Welikowskiý 1979-nji ýylyň 17-nji noýabrynda ABŞ-nyň Nýu-Jersi ştatynyň Princeton şäherinde aradan çykdy.

■ Musa pygamber gelip çykyşy boýunça ýewreý däldi!

Welikowskiý Zigmund Freýdiň 1937-nji ýylda neşir edilen «Musa we monoteizm» atly kitabynyň täsirinde galypdyr. Ady agzalan kitapda diýseň batyrgaý we oýa batyryjy pikirler orta atylýardy: Gepiň keltesi, üç uly pygamberiň biri hasaplanýan Hezreti Musa aleýhyssalam gelip çykyşy boýunça ýewreý däl, onuň milleti müsürlidi. Ol Müsüriň faraony Ehnatonyň dinine uýupdyr. Ehnaton Gün hudaýynyň täze dinini guran adam hökmünde tanalýardy. Hezreti Musa Ehnaton aradan çykansoň, Müsürden gaçmaga mejbur boldy. Şondan soň ol ýekehudaýlylyk ynanjyna esaslanan bu täze dini ýewreýleriň arasyna ýaýdy.

■ Taryhçylar muňa garşı çykýar

Elbetde, Freýdiň aýdýan zatlary «Mukaddes kitapdaky» aýdylýanlara gabat gelenokdy. Taryhçylaryň pikirine görä Hezreti Musa Ehnatonyň aradan çykmagyndan 100 ýyl töweregى wagt geçensoň doglupdyr. Muňa garamazdan Freýd öňe sürýän pikirlerini delillendirmek üçin birgiden taryhy barlaglary geçirmegini dowam etdi. Welikowskiý Freýdiň gözsüz batyrlygyna haýran galýardy. Şonuň üçin olam Freýdiň barlaglary bilen bir hörpde barlaglar geçirip başlapdyr.

Wagtyň geçmegini bilen belli bir derejede tutarykly hasap edip boljak birnäçe netijeler gazanyldy. Onuň pikiriçe faraon Ehnaton aslynda gadymy grek rowaýatlarynyň gahryman bolan Edip patyşadan başga kim däldi. Ýöne Edip patyşanyň rowaýaty hem Ehnatonyň öz ejesine öýlenmeginden gelip çykýardy.

Welikowskiniň ilkinji ylmy-barlaglary Zigmund Freýdiň «Musa we monoteizm» kitabyndan täsirlenmeler esasynda geçirilipdi. Freýd Hezreti Musanyň aslynyň müsürlidigini öňe sürýärdi. Şol bir wagtyň özünde Hezreti Musa Ehnatonyň yzyna eýerijilerdendi. Ehnaton bolsa Müsure ýeke hudaýlylyk ynanjyna esaslanan täze din getiripdi. Hezreti Musa hem bu täze dini ýewreýleriň arasyna ýaýratdy. Geçirilen barlaglar Welikowskini haýran galdyryjy netijelere alyp bardy. Gepiň kelte ýeri, Ehnaton öz ejesine öýlenen eken. Hut şu ýerdenem gadymy grekleriň Edibi doglupdyr.

■ Kosmiki bulam-bujarlyk

Şeylelikde Welikowskiniň Musa pygamber we Ehnaton boýunça geçiren barlaglary onuň diýseň täsin netijeleri çykarmagyna sebäp boldy. Gelnen netijeler bilen deňesdireniňde Freýdiň dini çeşmeler bilen çapraz gelýän garaýylary has içgysgynç we ýöwsel bolup göründi. Ýeri gelende aýtsak, ýewreýleriň Müsüri taşlap gaýdyşlary bilen baglansykyly birnäçe geň-taňsy hadysalar hem bardy: her dürlü tebigy heläkcilikler, Gyzyl deňiziň ýarylyp arasyndan ýewreýleriň geçmegini, müsürlileriň suwuň astynda galmagy, sütün şekilindäki bulut, asmandan inen «gudratly halwa» we ş.m...

Welikowskiniň pikirine görä, bularyň ählisi haýsydyr bir

«kosmiki bulam-bujarlykdan» bolýan zatlardy. Emma Welikowskiniň esasy anygyna ýetmek isleýän zady «kyýamat» bilen baglanyşyklydy. Ol bu mesele bilen baglanyşykly çeşmeleriň galyp-galmanlygy bilen gyzyklanýardy. Ynha, şu ýerde hem ol agtarýan sowalyna jogap tapdy. Düşünilmesi kyn bu närsäniň adyna papirus diýilýärdi. Papirus ýazgylary Ipumer atly gadymy müsürlı akyldar tarapyndan ýazylypdyr. Ipumeriň habar berýän maglumatlary «Mukaddes kitapda» kyýamat baradaky aýdylanlary haýran galdyryjy derejede bire-bir gaýtalaýardy.

■ Dünýäniň «Aýlary»

Welikowskiý 1919-njy ýylda Palestinadan çykyp, ABŞ-na gitdi. Oňa has giň göwrümlı kitaphanalarda işlemek gerekdi. Alym tutuş baş ýylyny özüniň haýran galdyryjy teoriýalaryny delillendirip biljek çeşmeleri toplamaga sarp etdi. Alymlaryň köpüsiniň pikirine görä müňlerçe ýyl öñ asmanda birnäçe syrly hadysalar bolup geçipdir. Yeri gelende aýtsak, nemes alymy Gans Hýorbigeriň täsin teoriýasy bardy. Onuň öñe sürýän pikirine görä, bir mahallar Yer togalagynyň daşynda birnäçe Aý bolupdyr. Soňra ol «Aýlar» partlap ýa-da biri-birlerine galtaşyp, çaknyşma emele gelipdir we netijede olaryň bölekleri Yer togalagyna düşüpdir. Bular ýaly hadysanyň bolup bilme ähtimallygy barmyka? Welikowskiý bu teoriýany delillendirip biläýjek ähli maglumatlary içgin öwrendi we bu hadysanyň amala aşma ähtimallygyna «mümkin däl» diýen soňky nokady goýdy.

■ Bütindünýä suw joşguny boldumy ýa bolmady?

Welikowskiý dünýäniň çar künjünde gabat gelýän suw joşgunlary (Nuhuň tupany) hakyndaky rowaýatlaryň şol bir waka esaslanýandygyny öne sürýär. Bu pikir bolsa bütin dünýäni gurşap alan suw joşgunynyň bolandygyna güwä geçýär. Bir belli hakykat bar: dünýäniň birnäçe halkynyň mifologiyasynda suw joşgunlary bilen baglanyşykly rowaýatlar bar. Bularyň içinde bize iň mälimi dini ýazgylarda hem gabat gelýän Nuhuň tupanydyr. Şuňa meňzeş başga bir rowaýat bolsa Kanadanyň Ontario oblastynda ýasýan ýerli Çippewa taýpasynda bar.

Çippewalylaryň rowaýat etmegine görä, buz eýýamynyň giçki döwründe dünýäni gulgula salan bir apy-tupan bolup geçipdir. «Kiçijik syçan Günüň ýylylygy saklanýan deri torbany kertip taşlady. Ýylylyk ýer ýüzüni gaplap aldy. Az salymyň içinde bütin garlar eremäge başlady. Gar suwlary iñ beýik gerişli daglary hem pagyş-para edip biljek derejede ýokary göterildi». Arheologik tapyndylar hem bütindünýa suw joşgunynyň bolup geçendigini tassykláýar.

Iňlis arheology Carlz Leonard Wulliniň bu babatda geçiren käbir barlaglaryna ser salyp göreliň. Ser Wulli 1929-nýy ýylда Ur şäherinde geçiren gazuw-agtaryş işlerinde siliň emele getiren «läbikli gatlagyna» duş gelipdir. Emma Welikowskiý bolsa bular ýaly derejedäki tebigy katastrofanyň ullaakan bir giňişlik beýlede dursun, birnäçe kilometrlik ýerde hem öz yzyny galдыrmáýandygyny aýdýar.

■ Wenera guýrukly ýyldyzmy?

Emma bulardan has täsin bir hadysa alymlaryň üns merkezinden düşenokdy. Käbir astronomlaryň pikirine görä, b.e.öñki 2000-nji ýylда Wenera häzirki ýaly saýýara derejesinde däldi. Welikowskiý Weneranyň bir mahallar biziň günlerimizdäki ýaly hereketli ýagdaýda bolmandygy baradaky çaklamany orta atdy. Alymyň pikirine görä müňlerçe ýyl öñ Ýupiterde ägirt uly partlama bolup geçen bolmaly. Partlamanyň netijesinde äpet saýýaradan erän görnüşde uly bir bölek gopup gaýtdy. Belli bir wagtdan soñ ol gopan bölek guýrukly ýyldyz görnüşine geldi. Has soñra bolsa ondan Wenera emele geldi.

■ Gadymy ýazgylarda munuň agzalýan ýerleri bar

Geň galmaly ýeri: Welikowskiniň çaklamasyny dogrulaýan ýaly, onuň öwrenen gadymy golýazmalarynda hem Ýer togalagynyň asmandaky bir guýrukly ýyldyz bilen çaknyşanlygyndan söz açýardy. Munuň netijesinde çakdanaşa güýcli ýer titremeler bolup geçipdir, wulkanlar atylypdyr, birnäçe şäherler, ýurtlar hiç haçan bolmadyk ýaly ýer bilen ýegsan bolupdyr. Welikowskiý «Mukaddess kitapda» habar berilýän kyýamatyň şudugyna

ynanypdyr. Şol bir wagtyň özünde hut şol guýrukly ýyldyzyň 700 ýyldan soñ Mars saýýarasynyň alkymyndan geçendigini habar berýän maglumatlar bardy. Muňa meňzeş hadysalar Marsyň özündede bolup geçipdir. Hatda saýýara öz hereket edýän halkasyndan hem çykypdyr. Bolup geçen bu üýtgeşmeleriň ählisi Ýer togalagyny hem öz içine aldy. Goşa zeminimiz gaýtadan adatdan daşary tebigy çaknyşyklara uçrady. Iň soňky çaknyşykdan soñ guýrukly ýyldyzyň bady gowşady we ol Wenera saýýarasyna öwrüldi.

Täsinlikler bilen doly Wenera b.e.önüki 2000-nji ýyllara çenli astronomolar tarapyndan özbaşdak saýýara hökmünde görülmezdi. Hut şu garaýış hem Welikowskiniň Weneranyň bir mahallar saýýara bolmandygy hakyndaky pikire ýoneltdi. Alymyň pikirine görä, Wenera gadym zamanlarda guýrukly ýyldyzdan başga zat däldi. Bu guýrukly ýyldyz hem Ýer togalagyna golaýlaşanda, bütindünýä suw joşgumlarynyň we «Mukaddes kitapda» gürrüň berilýän beýleki birnäçe tebigy heläkçilikleriň bolup geçmegine sebäp bolupdyr.

■ Ylmy jemgyýetçiliğiň dykgatyna ýetirildi

Welikowskiý bu teoriýanyň hakykata has golaýdygyna ynanýardı. Çünli köp sanly taryhy çeşmeleri öwrenen alym habar berilýän maglumatlaryň toslama gürrüňler bolup bilmejekdigine ynanýardı. Bu diýseň tasin hadysady we şol wagta çenli hiç kimiň oýuna-hyýalyna gelmändi. Welikowskiý işläp düzen teoriýasyny ylmy jemgyýetçiliğiň dykgatyna ýetirmegi makul bildi. Ynha, hut şol pikir bilenem taýýarlan ylmy işini «Macmillan» neşirýatyna çap etdirmek üçin beripdi.

■ Jedelli kitap

Welikowskiý biraz wagt geçensoñ taymal astronom Harlou Şepli bilen duşuşypdyr. Şepli Gün sistemasynyň Akmaýanyň ýoly galaktikasyndaky orny hakynda jedelli garaýylary orta atypdy. Welikowskiý onuň teoriýasyna düýpgöter garşıy çykýandygyny aýtdy. Şepli inçeden yzarlaýan alym bolandoñ, Welikowskiniň pikirlerini degerlendirip görmegi makul bildi. Emma onuň

«Çaknyşan dünýäleri» okamaga hiç hili wagty bolmady. Şepliniň deregne kitaby onuň Horas Kallen atly başga bir egindeşi okady. Kitap Kallene diýseň ýarady we ol Şeplä kitabyň iñňän inçelij bilen öwrenilmäge degişlidigini mälim etdi. «Çaknyşan dünýälerde» orta atylýan pikirler boýdan-başa toslama patarrakyldardan ybarat bolsa-da, bir tarapdan alanda, batyrgaýlyk we göz gamaşdyryjy derejede beýan edilipdi. Şeýlede bolsa, Şepli Welikowskiniň garaýışlaryna üns beresi gelmedi.

■ Ylmy jemgyýetçilik garşı cykýar

1950-nji ýylyň ýanwar aýynda Harlou Şepli «Makmillian» neşirýatyne «Çaknyşan dünýäler» sebäpli özünde dörän endişeli pikirleri ýazyp ugratdy. Şepli hatynda Welikowskiniň pikirleriniň üstünde alymlar bilen özara çekişmä girendigini aýdýardy. Alymlar «Makmillian» ýaly abraýly neşirýatyň şular ýaly biderek «toslama ylmy işe» gyzyklanma bildirmesine haýran galýardylar.

■ Oýlanşykly toslanyp tapylan aldawaç!

Neşirýatyň jogapkär işgärleri gürrüňi gidýän kitabyň gutarnykly ylmy iş hökmünde görülmeli däldigini aýdyp, özlerini aklamaga synanyşdy. Olaryň pikirine görä, bu garaýışlar entek alymlaryň ýone bir bimesi gerek çaklamaly teoriýadan ybaratdy. Şepli bolsa Welikowskiniň orta atan pikirleriniň pul gazanmak maksady bilen oýlanşykly toslanyp tapylan «aldawaçdygyny» aýdýardy. Şepli barha öte geçip başlady. Hatda ol, eger «Çaknyşan dünýäler» çap ediljek bolsa, neşirýatda eserleri çap edilmeli awtorlaryň sanawyndan öz adynyň çykarylmagyny talap etdi. Amerikaly astronom Harlou Şepli galaktikalaryň gurluşy boýunça geçiren ylmy-barlag işleri bilen giňden tanalýar. Ol ilkibaşda Welikowskiniň pikirleri bilen gyzyklananam bolsa, soňabaka ony iñ agyr şekilde tankyt edenleriniň birine öwrüldi. Alymyň pikirine görä Welikowskiniň öne süren taglymaty howaýy patarrakyldardan başga zat däldi.

■ Gyzgyn seslenme döretdi

Ähli döredilen emeli päsgelçiliklere garamazdan, neşirýat hiç kime gulak gabartmadı. «Çaknyşan dünýäler» 1950-nji ýylyň 3-nji aprelinde kitap satuwyna çykaryldı. Öñden garaşylşy ýaly, kitap gysga wagtyň içinde iň köp satyn alynýan kitaplaryň sanawında birinji orna çykdy.

ABŞ-nyň ilatyň agramly bölegi ylmy taýdan delillendirilýän hadysalaryň hem «Mukaddes kitapda» agzalýandygyna ynanýan fundamentalist ynançly adamlardan ybaratdy. Olar «Mukaddes kitap» bilen içgin gyzyklanýardylar we «Töwratdyr», «Injilde» ýazylan her bir sözüň doğrulygyna ynanýardylar (hut şol akym Werner Kelleriň 1956-njy ýylda çap edilen «Taryhy kitap hökmünde Mukaddes kitap» atly kitabyny iň köp satyn alynýan kitaplaryň sanawyna girizipdi).

Kitap şeýle bir kö satyn alynýardy welin, okyjylar kitap dükanlarynyň öñünde nobata durýardylar. Olar «Mukaddes kitapdaky» mugjyzalara ylmy taýdan delil gözleýän adamlardy. Olar kitapdan Gyzyl deñiziň ikä bölünendigini we Iýerihon şäheriň diwarlarynyň ýkykylandygyny tassyklaýan ylmy deliller gözleýärdiler. Şol bir wagtyň özünde «Çaknyşan dünýäler» bilen gyzyklanýan giň okyjylar köpcüligi bardy.

■ Kitap üçin kürsüsinden pzyldylar..

Ýagdaý ylmy jemgyyetçiliğiň göwnüne ýaranokdy. Alymlar «Makmillian» neşirýatynyň bu kitabı neşir etmek bilen ullakan ýalňışlyk goýberendigini aýdýardylar.

Olardan Nýu-Ýork şäheriniň Tebigat taryhy muzeýiniň astronomiýa bölümünüň müdiri Gordon Atwater kitabı boýdan-başa okap çykdy we bu boýunça tankydy syn ýazdy. Ol alymlaryň açyk pikirli bolmaklaryny isleýärdi. Emma bu syn onuň işden kowulmaguna sebäp boldy. Şol bir wagtyň özünde neşirýatyň başlygynyň orunbasarlaryndan bolan we kitabıň neşir edilmegine rugsat beren Jeýms Putnam hem eýeleýän wezipesinden pzyldy.

■ Boýkot howpy

«Makmillian» neşirýatynyň redaksiýasyna abraýly alymlardan san-sajaksyz hatlar gelip gowuşýardy. Hat ýazanlaryň arasynda köp sanly professorlar hem bardy, olar eger kitapdan satuwdan aýrylmasa, onda neşirýatyň çykarýan okuw kitaplaryndan yüz dönderjeklerini aýdýardylar. «Makmillian» atylýan haýbatlara döz gelip bilmedi we kitaby neşir etmäge bolan hukugy başga bir neşirýata – «Dubldaý» («Doubleday») neşirýatyna satdy. Çünkü «Dubldaýda» «Makmilliandaky» ýaly okuw kitaplaryny çykarýan girdejili bölüm ýokdy.

■ Alym teoriýasynyň ýalňyş bolup çykma ähtimallygyny kabul etdi

Welikowskiý bolsa gowry asmana galan bu gyzgalaňly çekişmelere haýran galmak bilen tomaşa edýärdi. Alym özüne garşy çykljagyny öñdenem bilip durdy, ýone ol meseläniň şular ýaly duşmançylykly gapma-garşylyga öwrüljegini oýlamandy. Welikowskini tanaýanlaryň hemmesi alymy ýakyndan tanaýardylar we oňa güýcli alym hökmünde baha berýärdiler. Olar onuň ýalançy ýa-da şan-şöhratyň ýesiri däldigini magat bilip durdylar. Giň düşunjeli alymlara mahsus düşunjede bolan Welikowskiý hem özüniň ýalňşyp bilme ähtimallygyny boýun almaga taýýardy. Ýone şeýle-de bolsa, taryhy çeşmeler «nämedir bir zatlaryň» bolup geçendigini görkezip durdy. Eger ýagday şeýle bolýan bolsa, onda näme üçin alymlar ilkibaşa şol aýdylýan hadysalaryň hakykatdanam bolandygyny kabul edip, yzyndanam bu boýunça öz pikirlerini aýdanokdylar?!

■ Alym has köp delilleri orta atdy

Ýagday şeýle bolup duransoň, etmeli ýeke iş galýardy. Olam has köp delil, has köp maglumat toplamakdy. Ol özi bilen çekişmä girişek biri tapylýança ýeňini subutnama toplamaga girişdi. Şeýlelikde Welikowskiý gaýtadan kitaphanalaryň hemişelik müşderisine öwrüldi... Ähli tankydy belliklere we ýaňsylamalara garamazdan, Welikowskiý ylmy-barlag işlerine dowam etdi. Netijede öñküsinden has sagdyn we täze teoriýalary otta atdy. I.Welikowskiniň täsin we geň-taňsy teoriýalary sebäpli agyr

takydy belliklere uçrandygy mälimdir. Yeri gelende aýtsak, onuň «Heläkçilikleriň ewolýusiyasy» diýip atlandyran teoriýasynyň uly «jogapkärçiliksizligiň» mysalydygy öñe sürüldi.

Emma, meseläniň gyzykly tarapy, indi käbir alymlar Welikowskiniň gelen netijeleriniň doğrulugyna güwä geçýär.

Welikowskiniň «Çaknyşan dünýäler» atly kitabynyň neşir edilmegine böwt bolmak üçin çytraşmalaryň, adamzadyň aň-düşünje we medeniýet taryhyň iň gynandyryjy sahypalary bolandygyny indi alymlaryň özleri mertlik bilen boýun alýarlar. Jemgyýeti öwreniji alym Norman Storer özüniň «Alymlar Welikowskiniň garşysyna» atly kitabynda şeýle hereketler üçin alymlaryň adyndan jemgyýetiň öñünde ötünç soraýardy. Şeýle-de Norman Storer 1950-nji ýylyň köp hususdan alanda juda ýaramaz ýyl bolandygyny öñe sürýärdi. Şol döwür «Sowuk ursuň» iň dartgynly ýyllaryny başdan geçirýärdi. Ylmy jemgyýetçilikde agalyk ediji güýçleriň täsiri uludy. Storer alymlaryň garşylyklaýyn çykyşlaryny şeýle beýan edýärdi:

“Yzygiderli ýagdaýda ylmyň garşysyna gidýän birtüýsli pikirli köp sanly alym bar. Welikowskiý olardan mese-mälim tapawutlanýardy. Şu hakykaty-da göz öňüne tutsak, onda onuň kitabyna näme üçin şeýle garşy çykylandygyna düşünse bolýar».

Welikowskiniň teoriýasyna görä, Gyzyl deñiziň ikä bölünme hadysasy guýrukly ýyldyzyň Ýer togalagynyň ýakynyndan geçen pursatynda bolup geçipdir. Şol guýrukly ýyldyzam soňra Wenera saýýarasyna öwrülipdir. Gyzyl deñiziň suwlary guýrukly ýyldyzyň Ýere adatdan daşary we aşa köp agramly elektrik energiýasyny goýberende ikä bölünipdir, guýrukly ýyldyzyň täsiri uzaklaşan badyna-da faraonyň sülsadyny goýnuna dolap alypdir. Şonda guýrukly ýyldyzdan «gudratly halwa» ýagmadyk bolanlygynda, ýer ýüzünde ýasaýyış bolmanam bilerdi. Gudratly halwa ýygnaldy, şeýdip adamlaram açylı belasyna düşüp gyrylmakdan halas boldular.

■ Teoriýalar çísirilenmi?

Şol sanda käbir alymlar Welikowskiniň teoriýaayny az-owlak çisirilen hasap edýärdi. Welikowskiniň pikirine görä, biziň döwrümizden 3.400 ýyl öñ Ýupiterden gopup, bir guýrukly ýyldyz süýnüp gaýdypdyr. Emma bize mälîm bolan maglumatlar haýsydyr bir saýýaranyň bir böleginiň gopup, guýrukly ýyldyza öwrülmeginiň mümkün däldigini görkezýär. Welikowskiý bolsa bu guýrukly ýyldyzyň Musa pygamberiň Ysrayıyl ogullaryny (ýewreýleri) hut Müsürden alyp gaýtjak wagtlary Ýere ýakynlaşandygyny orta atýar.

■ Gyzyl deñiziň arasy açylansoň...

Alymyň teoriýasyna ynansaň, Ýer togalagy guýrukly ýyldyzyň edil guýrugynyň arasyndan geçipdir. Ynha, edil şol pursatda-da Müsür «Mukaddes kitapda» gürrüň berilýän tebigy heläkçilikleriň bolup geçýän sahnasyna öwrülipdir. Guýrukly ýyldyzyň merkezi bölegi Ýere ýakynlaşanda Gyzyl deñiz ikä bölünipdir. Iki jisim galtaşanda adatdan daşary elektrik tolkuny döräpdir. Ýewreýler deñiziň iki ýana serpilen badyna, pursatdan peýdalanyp haýdan-haý deñziň beýleki kenaryna geçipdirler. Faraonyň ordasy geçende bolsa, iki ýana serpilen suwlar öñki ýagdaýyna gelýär we müsürlileri özünüň ýalmawuz goýnuna dolap alýar...

■ Ýeriň relýefiniň emele gelmegi

«Çaknyşan dünýäler» boýunça gyzgalaňly çekişmeler dowam edip ýörkä, Welikowskiý Nýu-Ýorkdan Prinstona gidýär. Prinstonda alym şäheriň kitaphanasında geologiya boýunça ýazylan kitaplary içgin öwrenýär. Onuň esasy anyklamak isleyän zady Ýeriň ýüzünde emele gelen bükülmeler bilen baglanyşyklydy. Alym müňlerçe ýyl öñ emele gelen bu bükülmeleriň Ýeriň relýefini beýikli-pesli görnüşe getirendigini öñe sürýärdi.

■ Käbir jandarlaryň ýitip ýok bolup gitmeginiň sebäbi

Welikowskiý bu barlaglary geçirip ýörkä, başga bir teoriýany täzeden janlandyrandygyny duýdy. Bu teoriýa XIX asyrda öz güýjüni ýitiripdi. «Katastrofa» ady berilen bu garaýys käbir

janly-jandarlaryň görnüşiniň nähili ýagdaýda ýitip ýok bolup gidendigini anyklamaga çalyşýardy. Fransuz naturalisti Jorj Leopold Kýuwäniň (1769-1832) pikiriçe, janly-jandarlaryň birnäçe görnüşiniň ýitip ýok bolup gitmeginiň sebäbi şular ýaly yzygiderli ýagdaýda bolup geçýän tebigy heläkciler bolup durýardy.

■ Katastrofalar teoriýasy puja çykaryldy

Ýöne iňlis geology Çarlz Laýeliň «Geologiýanyň prinsipleri» we Çarlz Darwiniň «Janly-jandarlaryň gelip çykyşy» atly ylmy işleri «Katastrofa» teoriýasyny puja çykardy. Çünkü Laýeliň we Darwiniň pikiriçe, Yer togalagy birnäçe müň däl-de, birnäçe million ýaşyndady. Dinozawrlar bolsa birdenkä däl-de, uzak wagtyň dowamynda bolup geçen «tebigy janlanma» prosesiniň netijesinde kem-kemden ýok bolupdy.

■ Radiasiýanyň täsiri

Hakykatdanam şeýle boldumyka? Çünkü käbir alymlar dinozawrlaryň birdenkä ýok bolandygy baradaky pikiri goldap çykyş edýärler. Hatda bu ýok boluş prosesiniň bir gjede amala aşandygyny öñe sürýänlerem bar. Bu ylmy çemeleşmä ynansaň, onda partlama netijesinde yer ýüzüni radiason bulut gaplap alypdyr. Bu bolsa ilkinji nobatda äpet jandarlaryň köpcülikleýin gyrylmagyna sebäp bolupdyr.

■ Başga sebäpleriňem bar bolmagy mümkün

Bu garaýış ylmy taýdan kabul ederlikli hasaplansa-da, gürrüňi edilýän heläkçiligiň başga hili ýagdaýda bolup geçendigi hem öñe sürülyär. Alymlar yer ýüzüniň belli-belli döwürlerindäki buzluk döwrünü dolulygyna düşündirmekden ejiz gelýär. Bu bolsa buzulkarylaryb adamzady haýran galdyrjak derejede gysga wagtyň dowamynda emele gelendigi hakyndaky çaklamany döredýär. Welikowskiý «Çaknyşan dünýäler» kitabynda bir mamontyň jesedinden söz açýar. Mamontyň doňup galan jesedi 1799-njy ýylda Sibirde buzulkarylaryň arasyndan tapylypdyr.

■ Dem salym wagtda nädip doñdy?

«Berezowka mamonty» ady berlen bu jandaryň eti hamala holodilnige salyp goýlan täze we iýmäge ýaramly et ýagdaýynda ekeni. Hatda onuň aşgazanynda entek siňip ýetişmedik öl ot-çöpler hem tapylypdyr. Welikowskiý bu doňma prosesiniň juda gysga wagtyň içinde bolup geçendigini öñe sürýärdi. Şonuň üçin ol sowuk howa saklaýan ammarlary dolandyryan adamlar bilen duşusypdyr we olardan sygryň buduny doňdurmak üçin tegelek 30 minudyň gerekligini öwrenipdir. Emma mamontyň ululygyndaky jandaryň, munuňam üstesine tüý bilen basyrylan äpet jandaryň doň hala gelmegi üçin birnäçe gün gerek boljakdy. Şol günlerin içinde bolsa onuň iýen iýmitleri doly siňip gutaraýmalydy. Bu maglumatlar bolsa «Berezowka mamontynyň» başyna inenlere çapraz gelýärdi. Alymlar Alýaska buzluklaryndan hem ýaşajyk mamontyň kellesini we aýagyny tapdylar. Welikowskiý mamontlaryb birden-bire ýitip ýok bolup gitmegini howanyň yssylygyň birden düşmeginé sebäp bolan tebigy heläkçilik bilen baglanychşdyrýar.

■ Çapraz howa şertleri biri-birine utgaşanda...

Welikowskiniň pikirine görä duýdansyz gelen heläkçilik adaty ýylylygy -273 gradus pese düşüripdir. Bu bolsa mamontyň birden doňmasyna getirildir. Munuň düşündirişi şeýle: Wulkanlar uly güýç bilen atylyp, howanyň yüzüne gaz pürkdürler. Pürkülen gazlar atmosfera bilen garyşypdyr. Munuň netijesinde gazaply apy-tupanlar we jalalar bilen doly gar bulutlary döräpdir. Şol doňdurujuy äpet bulutlar bilsa giň we çuň jülgelerde howa bilen galtaşyp, tonnalap agyrlykdaky bulutlar ýukaldy. Biri-birine çapraz iki klimat akymynyň çaknyşmagy netijesinde bolsa şol ýerden tapylan mamont şobada doňup galypdyr.

■ “Ewolýusion teoriýamy» ýa-da «Katastrofa ewolýusiýasy» teoriýasymy?

Welikowskiý gadymy eýýamlardaky tebigy heläkçilikler bilen baglanychşykly alyp barýan ylmy-barlag işlerini soňam dowam

etdi. Ol 1955-nji ýylda «Bulam-bujarlygyň içindäki dünýä» atly täze ikinji kitabyny neşir etdirdi. Kitap «Çaknyşan dünýäler» ýaly az wagtyň içinde iň köp satyn alynýan kitaplaryň birine öwrüldi. Welikowskiniň garaýylaryny gyzyklandyryjy edýän özboluşly çemeleşmesi bardy. Kitap Çarlz Darwiniň ewolýusion taglymatynyň üstünde dutup geçýärdi. Welikowskiniň orta atan täze teoriýalary ewolýusiom teoriýany şübheli ýagdaýa saldy. Welikowskiniň «Heläkcilikler ewolýusiýasy» diýip atlandyran täze teoriýasynda täze janly-jandarlaryň mutasiýa esasynda döreýändigini öñe sürýärdi. Şol wagtlar biologlaryň agramly bölegi Darwiniň garaýylarynyň tarapdarydy. Şonuň üçin Welikowskiniň pikirleri bu gezegem agyr tankydyň astynda galdy. Hatda onuň garaýylaryny «progressiw gatlagyň jogapkärçiliksizliginiň alamaty» hökmünde görenlerem boldy. Her niçik-de bolsa, wagtyň geçmegini bilen ewolýusion taglymatyň hem ýalňyş taraplarynyň bolup biljekdigi göz öňüne tutuldy. Hut häzirem käbir biologlar ewolýusion taglymaty şübheli hasaplamak üçin birnäçe sebäpleriň bardygyny aýdýarlar.

■ Tankydy çykyşlar ne alymy raýyndan gaýtardy, ne-de onuň kitaplarynyň arzysyny gaçyrdы...

Welikowskimiň yzly-yzyna neşir edilen kitaplarynda öñe sürýän garaýylary görlüp-eşdilmedik derejede garşylandy. Emma bu garşylama bilen birlikde onuň agyr tankydy bellikkere hem uçrandygy hakykat. Hatda alymyň tankytçylary «Welikowskiniň öñe süren teoriýalary bütinley nädogry» diýen pikiri döretmegi hem başarypdy. Şol sanda onuň kitaplarynda ulanylýan rubrikalar sensasiýa döretmäge ukyplydy. Tankytçylar hut şuny hem Welikowskä garşy ulandylar we onuň kitaplaryna ünsi çekjek bolup üýtgeşik atlary goýyandygyny, şeýtmek bilen onuň köp girdeji etmek maksadynyň bardygyny hem ýazdylar. Görnüşinden, Welikowskiý bu garşylyklaýyn tankytalary piňine-de almadyk bolarly. Galyberse-de, alymyň okyjylaryna hem garşylyklaýyn tankyt o diýen bir täsir edip durmandyr. Ýogsam bolmasa, onuň kitaplary ençeme gezek neşir edilip, şeýle köp mukdarda satylmazdy we şeýle giň gerimli gyzyklanma döredip bilmezdi.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandы. Geň-taňsy wakalar